

ROZHLASOVÁ HISTORIE

Sdružení pro rozhlasovou tvorbu

PRIX BOHEMIA RADIO 2002

Seminář: Z OSMI DESETILETÍ ČESKÉHO ROZHLASU

**2. října 2002 od 9.30 do 13.00 hodin, aula FF UK Praha,
Zámek Poděbrady**

Program:

Úvod

Rozhlas v bodě nula

Skandál Radiojournalu s cenzurou

Služba a pomoc rozhlasu obyvatelstvu po válce

Renesance rozhlasu v letech 1959–1968

Rozhlasový dramatický seriál

Xaverův příběh

Zpochybňování existence vysílatele veřejné služby v ČR v 90. letech

Jan Halas

PhDr. Josef Maršík, CSc.

MgA. Jiří Hraše

Mgr. Eva Ješutová

Milan Rykl

Mgr. Jiří Hubička

PhDr. Zdeněk Bouček

PhDr. Václav Moravec

Jan Halas

Úvod do semináře

Vážené dámy, vážení pánové, milí přátelé, blíží se osmdesáté výročí našeho rozhlasového vysílání, a tak jsme obsah letošního semináře zcela zaměřili na historické téma. Nestalo se tak z nedostatku fantazie nebo jako relikt výroční posedlosti, kterou máme většinou ještě v živé paměti. Důvod je jednoduchý: ohlížíme-li se za minulostí, ulehčíme si cestu do budoucna. Berte tedy dnešní téma jako jakýsi apel zvláště k mladým kolegům, jako výzvu ke zkoumání rozhlasové minulosti a zejména ke zkoumání minulosti rozhlasové umělecké tvorby.

Mám totiž určité starosti s poznáním, jak někteří současní mladí lidé chápou pojem umění všeobecně včetně toho rozhlasového. K tomuto zamyšlení mne přivedla jedna nenápadná věta mladšího kolegy, kterou napsal ve svém hodnocení denního poslechu stanice Vltava. Esej z cyklu „Psáno kurzivou“ hodnotí takto: „Profesora Krupičku nemohu poslouchat; moudrým slovům přitakáme, povzdechne si, ale kde je řešení?“ Konec citátu. A zamyslíme-li se nad otázkou hodnotitele hlouběji, pak jde zároveň i o konec umění. Mladý kolega tady požaduje od umění přesný opak toho, čemu odnepaměti slouží. Odpovědi a řešení totiž musíme hledat v učebnicích a encyklopediích, v básnických sbírkách ani v symfoniích je nenajdeme. V nich hledáme zejména otázky, čím více otázek, tím vzrušivější a významnější umělecké dílo.

Člověk, hledající v umění řešení a odpovědi, se chová nanejvýš pošestile. Takový suchar neuléhá ve

vlahé srpnové noci do trávy, aby sledoval hvězdičky, ale přechází do horizontální polohy ve fotosyntetickém prostředí, aby pozoroval názornou ukázkou Hertzsprung – Russelova diagramu. Chová se jako Káj z Andersenovy Sněhové královny, kterého unášejí mrazivé sáně racionality, chce si vzpomenout na slova Otčenáše a napadá ho jen velká násobilka. Nemám samozřejmě nic proti vědě a racionálnímu uvažování. Racionálně řečeno – umění je na světě proto, aby vyvažovalo lidský rozum a lidskou duši. Vypustíme-li ze života otazníky umění, udusíme se pod záplavou racionálních vykřičníků. Budeme na všechno znát odpověď, k naší smůle však za pevnými zdmi blázců. Takové tendence zde jsou. Poezii mnozí chápou jako ozdobnou girlandu, vyvěšovanou při státních, vánočních a velikonočních svátcích, vážná hudba je zařazována mezi farmaceutické výrobky, něco jako rohypnol, výtvarné umění je mimořádně vhodnou příkrývkou mokvajících zdí.

Chápeme-li umění jen jako pouhou nadstavbu, jen jako jakési přikrašlovadlo života, dochází k narušení rovnováhy a dostáváme se velice rychle tam, kde již jsme. Laskavě si doplňte.

Proč o tom tady mluvím? Protože se domnívám, že právě rozhlasové umění má mimořádnou schopnost probouzet usmýkanou a podupanou fantazii. Rozhlasové dějiny o tom hovoří naprosto jasně. Především proto doporučuji mladším kolegům častá ohlédnutí, možná budou překvapeni.

PhDr. Josef Maršík, CSc.

Rozhlas v bodě nula

Zahájení pravidelného rozhlasového vysílání dne 18. května 1923 oznámil jeden z našich prvních časopisů, který se soustavněji věnoval popularizaci amatérského rozhlasového vysílání a radiotelefonie, měsíčník Radioamatér, slovy: „*Od poloviny května máme pravidelné české rozesílání mluvy a hudby, český broadcasting. Jsou to prozatím jen zkoušky, ale jsou pořádány pravidelně a hlavně něco již se konečně děje, co jest patrně navenek a čemu mohou být svědky obyčejní smrtelníci. Firmy, které se ucházejí o získání výhradního práva na dovoz a výrobu radiopřístrojů, získaly na svou stranu obezřetně Spolek českých žurnalistů, jakožto činitele, který může určitým záměrům přispěti příznivými novinovými referáty, je-li sám přímo ve věci zainteresován. V Praze v kínu Spolku českých žurnalistů Sanssouci instalována přijímací stanice, která zachycuje a v hledišti bía hlasitě reprodukuje hudební přenosy, vysílané zprvu z poštovní stanice kbelské...*“ Od myšlenky zahájit pravidelné rozhlasové vysílání pro veřejnost až k její realizaci však uplynulo poměrně dlouhé a složité období.

První průkopníci rozhlasového vysílání museli překonat řadu nečekaných překážek. Neměli dostatek finančních prostředků ani zkušeností, jejich úsilí naráželo na nepochopení veřejnosti, ale také na zákulisní intriky vysokých úředníků ministerstva pošt a telegrafů, kteří o jejich žádosti rozhodovali. Mohli se však již opřít o první poznatky s radiotelefonii, které byly získány v zahraničí i doma a které dokazovaly, že vysílání pro veřejnost není utopie, ale realita nově se rodícího média.

Připomínám, že na začátku roku 1923 v Československu existovaly dvě skupiny, které měly zájem – i když každá z nich jinak motivovaný – na vytvoření obchodní společnosti, jež by provozovala rozhlasové vysílání pro veřejnost a na komerčním základě.

První skupinu tvořili podnikatelé, jejichž hlavním záměrem byla výroba a prodej rozhlasových přijímačů a radiosoučástek. Reprezentantem této skupiny byla továrna na výrobu radiosoučástek Radioslavia, akciová společnost pro telegrafii a telefonii bez drátu v Praze. Jejím ředitelem byl JUDr. Ladislav Šourek.

Tato společnost byla spojena prostřednictvím ministerského úředníka ing. Josefa Štrnada, člena její správní rady, se státní správou – s ministerstvem pošt a telegrafů.

Nejvýznamnější podnět k vytvoření soukromé rozhlasové společnosti však vzešel od druhé zájmové skupiny, reprezentované dvojicí skutečných rozhlasových průkopníků – od ing. Eduarda Svobody a Miloše Čtrnáctého.

Ing. Svoboda byl v té době již zkušeným podnikatelem – od roku 1912 se věnoval podnikatelské činnosti ve filmovém oboru – provozoval u nás jednu z prvních filmových půjčoven, stál u zrodu filmového obchodu na Slovensku a v roce 1920 založil spolu s Milošem Havlem akciovou společnost filmových továren AB na Vinohradech, která se zaměřovala na obchodní využití filmu. Jeho obchodní aktivity v oboru filmového průmyslu byly natolik úspěšné, že byl v roce 1921 pověřen jednou americkou filmovou společností (Universalfilm Manufacturing) zastupováním jejich obchodních zájmů ve střed-

ní Evropě. Tato firma ho také přivedla do USA, a když mu tam skončila pracovní smlouva, hledal nové uplatnění.

Nelze se divit, že podnikatel se zkušenostmi v „mediální (filmové) sféře“ nemohl přehlédnout při svém pobytu v USA rychlý rozvoj rozhlasu, který v té době představoval jedno z nejdynamičtějších se rozvíjejících odvětví podnikání. Odtud byl jen krůček k myšlence zahájit rozhlasové vysílání na komerční bázi také u nás.

K tomu však potřeboval jak (nemalé) finanční prostředky, jež se mu nedostávaly, tak také pomoc při přípravě a realizaci programové náplně vysílání, která jemu, technikovi, byla přece jen poněkud vzdálená. Hledal proto společníka, který by mu pomohl oba základní a nezbytné předpoklady k založení rozhlasové společnosti splnit. Našel ho v osobě Miloše Čtrnáctého.

Miloš Čtrnáctý byl v té době referent kulturní rubriky Národní politiky, člen výboru Spolku českých žurnalistů a zároveň zástupcem spolku ve věci provozování kina Sanssouci, na jehož provoz získal Spolek licenci. Mj. byl dále divadelním dramaturgem a autorem povídek a románů z pražského prostředí.

Jak se ukázalo, oslovení Miloše Čtrnáctého ing. Svobodou, byl krok šťastný a prozíravý. O Miloši Čtrnáctém Eduard Svoboda pravděpodobně věděl ze společného oboru (filmového) působení, že jde o člověka s vynikajícími organizačními schopnostmi. Druhým, neméně významným argumentem bylo členství Miloše Čtrnáctého ve výboru Spolku českých žurnalistů, od čehož si sliboval finanční podporu ze strany Spolku a propagační podporu nového média v denním tisku a časopisech.

Ve svých vzpomínkách Miloš Čtrnáctý uvádí, jak na nabídku od ing. Eduarda Svobody ke spolupráci na založení rozhlasové společnosti reagoval: „*Příznávám se,*“ uvádí, „*že slyšel jsem o radiu poprvé v životě a že jsem nevěděl, oč vlastně jde. Teprve když posel mi vysvětlil, že jde o nový vynález, o poslouchání koncertů a oper, ze vzduchu, doma v teple u přijímacího aparátu, začal jsem se zajímat a pustil do bližšího jednání.*“

Nabídku přijal a od tohoto okamžiku začalo složité vyjednávání obou průkopníků o udělení koncese s ministerstvem pošt a telegrafů, reprezentovaného ve věci radiotelefonie ministerským radou (později přednostou odboru) ing. Josefem Štrnadem, který měl pro udělení povolení – vysílací koncese – rozhodující slovo. Bez ní nesměl nikdo vysílání zahájit. Předpokládali, že jsou první a že jejich podnikatelský záměr jim vynese slušný zisk. Brzy však zjistili, že jeho realizace nebude jednoduchá.

Jednání se totiž protáhlo až na několik měsíců – do jara roku 1923. M. Čtrnáctý vzpomíná: „*Někdy se zdálo, jako by celá věc usnula, a proto bylo třeba znovu intervenovat a popohánět, až konečně při jedné návštěvě u ministerského rady inž. Štrnada bylo nám řečeno rozhodující slovo: „Myslím, pánové, že by bylo nejlépe, kdybyste se spojili s Radioslavií a společně s ní utvořili vysílací společnost.“*“

V tomto okamžiku žadatelé pochopili, proč to dlouhé vyjednávání a podivné peripetie při vyřizování jejich žádosti: „*Teď se nám v hlavě rozjasnilo,*“ uvádí Čtrnáctý, „*proto jsme museli tak dlouho čekat! Pánové asi doufa-*

li, že to dlouhé přešlapování v koridoru nás donutí k ústupu a že Radioslavia, na které měl také stát účast, opanuje pole. Když se tak nestalo, kouslí do kyselého jablka a nabídlí nám spojení... Věděli jsme, že nedojdeme k cíli jinak, než když se dáme naznačenou cestou.“

Avšak ani víceméně vnucená fúze s Radioslavií nebyla, jak se záhy ukázalo, jednoduchá. Radioslavia totiž vystoupila s podmínkami, o niž předpokládala, že je Svoboda se Čtrnáctým nebudou moci splnit, a tím sama ovládne pole a získá na vysílání monopol: žádala 51 % kapitálového zastoupení, jinými slovy většinu v chystané společnosti, a dále požadovala, aby peníze byly složeny u Pražské úvěrní banky společně v jeden den, jinak že odklad nepřipustí a že celá věc padá. „Měl jsem dojem“, píše Miloš Čtrnáctý, „že s ‚padnutím‘ věci se na druhé straně počítá, aby skupina Radioslavia měla volnou ruku. Čekalo se, že jakmile dojde k skládání peněz, že nám dojde dech.“

Byly to tedy pro ing. Eduarda Svobodu a Miloše Čtrnáctého podmínky mimořádně tvrdé. S pomocí Spolku českých žurnalistů, ale hlavně s pomocí jedné příznivkyně, která oběma průkopníkům zapůjčila značnou částku, kterou Miloš Čtrnáctý splácel ze svého platu ještě řadu let, byl potřebný obnos v určeném termínu u Pražské úvěrní banky složen a založení rozhlasové společnosti již nic nestálo v cestě.

Ustavující valná hromada se konala za předsednictví dr. Ladislava Šourka dne **7. června 1923**. Společnost byla založena jako ryze soukromá pod firemním názvem „Radiojournal společnost s r. o.“ (Radio-journal podle hlavních podílníků – Radioslavia a žurnalistů) s kmenovým kapitálem 500 tisíc korun (255 tisíc Radioslavia, 245 tisíc žurnalisté a soukromé osoby). Nebylo to mnoho – ve srovnání např. s britskou společností BBC, založenou o půl roku dříve, která disponovala kapitálem 11 milionů korun, 10 hlavními a 10 vedlejšími moderně vybavenými stanicemi a vyškoleným personálem.

Na ustavující schůzi byly zvoleny nejvyšší orgány společnosti: pětičlenný jednatelský sbor a tříčlenná dozorčí rada.

Technickým ředitelem společnosti byl jmenován ing. Eduard Svoboda, Miloš Čtrnáctý byl jmenován programovým šéfem.

Kanceláře si společnost zřídila v úředních místnostech Radioslavia v domě „U Choděřů“, na Národní třídě v č. 26. Původně se počítalo s tím, že v těchto prostorách budou vybudována vysílací studia, ale protože nikdy nedošlo k linkovému propojení s kbelskou stanicí, studia zde zřízena nebyla.

V červenci obdržela nově vzniklá společnost zvláštní licenci od ministerstva vnitra na pořádání programů a ministerstvo pošt a telegrafů jí poskytlo k dispozici kbelskou stanicí. Zároveň společnost přijala firemní název „Radiojournal, československé zpravodajství radiotelefonické“. O obnovení licence musela společnost žádat každé následující tři roky.

Ze stanice ve Kbelích se však v té době již vysílalo – od **18. května 1923** pravidelně každý den pro veřejnost.

Počátky však byly neobyčejně složité. Kbelská stanice totiž nebyla pro každodenní vysílání hudebního a slovesného programu vůbec vhodná. Jednak byla poměrně daleko od kulturního a společenského centra – Prahy – a spojení hromadnou dopravou bylo poměrně komplikované, což ztěžovalo účast prvních účinkujících ve

vysílání. Jednak byla zřízena na kbelském letišti jako telegrafní vysílačka pro vysílání tzv. „meteorů“ (meteorologických zpráv) pro leteckou službu a jako stanice pro radiofonii mohla být používána jen po technické úpravě.

Stanice byla umístěna v dřevěném domku, který poskytoval jen nejnútnejší prostor pro technické pracovníky – Vlacha a Jandla –, pro programové pracovníky a první účinkující v rozhlasových přenosech v něm nebylo dostatek místa. Když se dne 16. května 1923 na místo dostavili Eduard Svoboda a Miloš Čtrnáctý, aby vysílání připravili, byli právě pro nedostatek místa odmítnuti. V nouzi jim vypomohl skautský stan, který byl u stanice shodou okolností postaven o den dříve – 15. května. Toho dne pořádala Osvětová beseda přednášku ing. Josefa Strnada o radiofonii s ukázkou vysílání, jež tvořil přenos hudebního vystoupení z kbelské stanice. Protože pro účinkující nebylo ve stanici místo, vypůjčila si Osvětová beseda u pražské Prázdňinové péče o mládež stan, který byl postaven v těsném sousedství stanice, a z něho se názorná rozhlasová hudební produkce uskutečnila. Tento stan se zapůjčeným klavírem a kobercem, který byl původně zřízen pouze pro jedinou ukázkou rozhlasového vysílání, se nakonec stal na několik letních měsíců prvním studiem Českého rozhlasu.

Na proslavený kbelský stan vzpomínal jeden z prvních rozhlasových techniků Karel Koníček slovy:

„Vyšli jsme z domku a asi šest metrů za ním stál v širém poli stan. Plátěný stan, do kterého se vcházelo jako do cirkusu. Odhrnul jsem plachtu a vstoupili dovnitř. Zde již byla hlasatelka a účinkující a připravovali večerní program... Rozhlédl jsem se kolem. Stan pokrýval prostor asi tak středního pokoje. Vybavení studia s travnatým kobercem tvořilo pianino, dvě židle a několik beden. Uprostřed stál dřevěný stojan, na který se věšel mikrofon opatřený papírovým trychtýřem na usměrnění zvukových vln... Rozhlížel jsem se stále po stanu a byl jsem jako v Jiříkově vidění. Seděli jsme s inž. Svobodou na židlích, které stály na trávě a jejichž tenké nohy se pod námi bořily do vlhké země.“

Když vysílání skončilo, vyprávěl nám pan Vlach o strastech, které tu někdy prožívají. Prší-li, chodí po bednách, je-li vítr, musí každý, kdo má právě volné ruce – umělec neumělec – držet stan, aby neuletěl.“

Program prvního „vysílacího dne“ zajišťovali pod vedením ing. Eduarda Svobody členové orchestru bia Sanssouci: houslista Josef Hašek, kornetista Emil Čermák a cellista František Voženílek, který zahrál Siciliani z opery Sedlák kavalír od Pietra Mascagniho. Sólisty doprovázel na klavír prof. Karel Sergěj Duda, bývalý profesor carské konzervatoře v Kijevě. V programu vystoupila také operní pěvkyně Růžena Topinková, která zazpívala Malátovy písně.

První pořad uváděl technik Vlach, který ještě před ohlášením vstoupil do éteru při ladění stanice svým hlubokým – ááááá –. Vysílání později zahajoval slovy: „Halo – haló – zde radiostanice O.K.P. Kbelky u Prahy, prozatímní vysílací stanice Radiojournalu, která vysílá na vlně 1 025 m zprávy a program.“ Pak nahlásil jednotlivá hudební čísla a nakonec se s posluchači rozloučil pozdravem „na slyšenou“.

Počasí prvnímu vysílacímu dnu nepřálo, a tak účinkující trnuli obavou, že silný vítr a prudký déšť improvizované stanové studio odnese a znemožní vysílání programu. Při vystoupení pěvkyně Topinkové dokonce ja-

kýsi pes podlehl stěnu stanu, aby se ochránil před nepohodou a doprovodil zpěvačku svým štěkotem. Naštěstí mikrofon nebyl tak citlivý, aby jeho projev zachytil, přesto si všichni oddychli, když byl pes chycen a ze stanu odveden.

Program byl přenášen do licencovaného kina Spolku českých žurnalistů Sanssouci. Zde jej z jediného přijímače, zapůjčeného firmou Radioslavia, na který bylo napojeno osm reproduktorů, sledoval Miloš Čtrnáctý a shromáždění posluchači. Podle vyjádření M. Čtrnáctého „ani raději na tento večer nevzpomíná, ví jen, že byl šťasten, že bylo vůbec něco slyšet a že hlavně kornet p. Čermákův, jenž první v čsl. rozhlasu zatroubil naši hymnu, přemohl všechny ty šramoty a poruchy, které aparát zachycoval a ampliony rozšiřoval.“

Národní politika ze dne 19. května 1923 reagovala na zahájení pravidelného vysílání pro veřejnost bez většího vzrušení. Tisk vesměs zdůrazňoval spíše technickou stránku nového vynálezu, aniž by si přirozeně uvědomoval jeho společenské důsledky a souvislosti. Rozhlas byl chápán v době svého zrodu především jako zajímavá atrakce a technická novinka: „Zajímavé ukázky radiofonického koncertu předvádějí se za péče Spolku českých žurnalistů denně v bio Sanssouci. Hudba vysílána je bez drátu z radiostanice v Kbelích, zařízení ovšem hlavně pro radiotelegrafii a pro radiotelefonii jen provizorně upravené, než bude postavena hlavní stanice pro hudbu a přednášky, a zaznívá v sále z osmi multiplikátorů umístěných na stěnách. První tyto pokusy mají vést k dalším zdokonalením a rozšíření radiofonie u nás.“

Neznámé slovo „multiplikátor“ bylo následující den v Národní politice nahrazeno formulací „hudba slyšena je po celém hledišti vycházející z osmi mluvičů, rozdělených po celém sále.“

Zpočátku se vysílalo na vlně 1150 m, od 15. listopadu na vlně 680 m.

V kině Sanssouci byl program reprodukován čtvrt hodiny před zahájením filmového představení vždy od 20,15 hod., kdy vysílání Radiojournalu začínalo. „Seděl jsem v šeru kanceláře biografa „Sanssouci“, vzpomíná Miloš Čtrnáctý, „který se stal na počátku důležitým opěrným bodem našeho rozhlasového podnikání, a naslouchal koncertu, jehož zvuky pronikaly z Pahé tlapače, stojícího na psacím stole. Zde kontroloval jsem jako šéf programu první naše relace, radoval se i zlobil, ale neztrácel naději, zatímco inž. Svoboda jako technický ředitel řídil vysílání ve Kbelích a inž. Hájek z Radioslavia nebo operatér Velík snažili se pod projekční kabinou a plátnem biografa zachytit slova a hudbu ze Kbel a jejich reprodukcí v hledišti biografa přesvědčit obecenstvo, že rozhlas je hudbou budoucnosti...“, vzpomíná Miloš Čtrnáctý. Tyto veřejné rozhlasové propagační produkce ale trvaly jen několik týdnů.

K rozhlasové osvětě přispěl také časopis Radiojournal, který začal vydávat jednou měsíčně od září 1923 Miloš Čtrnáctý. Až do konce roku 1923 byl časopis zaměřen spíše technicky, od 3. ledna 1924, kdy již vycházel jako týdeník (v sobotu), začal také přinášet přehled programu Radiojournalu a vybraných zahraničních stanic.

Do konce roku 1924 uspořádal Radiojournal několik propagačních veřejných poslechnů. Velký ohlas měly zejména hudební produkce na pražském veletřhu na výstavišti a na Václavském náměstí. O rozhlasu se začal pochvalně vyjadřovat také tisk:

Např. Národní politika dne 16. října uvedla: „Nedělní pokus vydařil se velmi dobře. Produkce tlumočeny byly zcela čistě, zřetelně a tak hlasitě, že je dobře slyšelo nejen obecenstvo na chodníku, nýbrž i v celém okruhu před naším závodem. Ti, kdo jim naslouchali, přesvědčili se sami, že naše radiotelegrafie se německé nejen vyrovná, nýbrž v lecčem ji i předčí (zřetelnost mluveného slova). Novinka vzbudila přirozeně svou pozornost a pod amplionem kupil se zástup posluchačů až do půl jedné hodiny odpolední, kdy produkce skončena. Koncert opakovati se bude příští neděli zase v 11 hodin odpoledne.“

Dne 18. října ve své anonci na další nedělní hudební produkci upozornila Národní politika především na skutečnost, že zvuk je přenášen „vzduchem“: „Koncert vysílán bude ve Kbelích a bude hlasitě reprodukován na Václavském náměstí anglickým amplionem, který je někdy omylem považován za gramofon. Skladby nereprodukuje se z žádných desek, nýbrž přenášejí se uměle přímo do mikrofonu ve Kbelích, zvuky jejich letí prostorem na elektromagnetických vlnách a zachycovány jsou „ze vzduchu“ přístrojem v našem závodě. Obecenstvo se žádá, aby se nestavělo na koleje elektrické dráhy a nezavdávalo příčinu k zbytečnému zvonění řidičů, které by produkci rušilo. V případě silných povětrnostních poruch koncert odpadá.“ Celá akce přispěla k propagaci rozhlasu ve veřejnosti.

Počátky pravidelného vysílání byly provizorní a svízelné, ale první průkopníci nejednou zažili i humorné situace. Karel Koníček např. vzpomínal na jedno z prvních rozhlasových vystoupení členky opery Národního divadla Míly Kočové: „Po ohlášení árie lesní žínky z Dvořákovy Rusalky převzala zpěvačka od hlasatelky Tučkové mikrofon a začala zpívat ‚mám zlaté vlásky, mám.‘ Pojednou zbledla a dívajíc se vyděšeně na jednu bednu, zazpívala ‚svatojánské myšky slétají se k nim.‘ Na bedně totiž pobíhaly dvě malé myši, které se sem uchýlily před nepohodou, a tak místo svatojánských mušek objevily se v árii myšky. Profesor Duda si toho povšiml, myšky rychle zapudil, a tak zpěvačka árii už hrdinně a správně dozpívala.“

Ing. Eduard Svoboda se zase věnoval ve svých vzpomínkách zejména technickým a organizačním problémům prvních týdnů rozhlasového vysílání: „Rozhlasový mikrofon jsme neměli, a budete se proto jistě tázat, do čeho jsme tedy vlastně zpívali a hráli. Není to žádné tajemství. Do modulačního okruhu vysílačky se prostě zapojil týž uhlíkový mikrofon, do kterého mluvíte při telefonování, a po několika pokusech byl problém vyřešen. Pro malou citlivost tohoto mikrofonu bylo nutné umístit jej co možná nejbližší u zdroje zvuku, tedy zpěvákovi blízko úst a u klavíru pod rezonanční desku. Horší již bylo, měl-li se zachytit zpěv s doprovodem klavíru. Naši účinkující měli však pro tyto potíže velké pochopení, a stali se proto hotovými akrobaty. Jeden doktor (tenorista dr. Dušánek – pozn. J. M.) ležel při zpívání vždy pod klavírem a sklízel tak největší úspěchy.“

Každý nástroj vyžadoval zvláštní způsob zachycení. Tak hrál například náš vyhlášený cellista, pan Berka, Dvořákovu Humoresku a mechanik Vlach klečel před ním a držel mikrofon těsně u můstku, aby zvuk byl věrně zachycen. Při houslovém sólu musel dokonce následovat pohyby houslistovy, a to nebylo tak snadné, byl-li houslista trochu temperamentnější. Dechovým nástrojům jsme proto dávali přednost, poněvadž vyvozovaly

větší množství energie. Nedali jsme se však odstrašit a dělali další pokusy a vynálezy. Zvedli jsme klavír na tři vysoké bedny, takže zpěvák či houslista mohl pod ním rovně stát a zpívat při doprovodu do mikrofonu. Pro našeho oblíbeného pianistu Dudu jsme vybudovali pyramidu z beden, sloužících původně jako obal pro vysílací lampy. Jednou však hrál Pochod donských kozáků příliš temperamentně, a tu byl koncert náhle přerušen hřmotem, neboť trůn pod panem profesorem se zhroutil. Posluchači čekali trpělivě, až bylo opět všechno uvedeno do pořádku.“

Spojení z Prahy do kbelského „studia“ bylo pro účinkující zpravidla zajišťováno automobilem (taxi službou jedné pražské firmy, která cenově vycházela Radiojournalu vstříc), zaměstnanci také jezdili tramvají na konečnou stanici do Vysočan a potom pokračovali ještě skoro půl hodiny pěšky.

Ohlašování a odhlašování pořadů zpočátku zajišťovali technici Vlach a Jandl, později stenotypistka Emilie Tučková, která také od listopadu 1923 hlásila tržní ceny zeleniny a masa. Až 17. ledna 1924 vstoupil do pracovního poměru s Radiojournalem Adolf Dobrovolný, který se stal naším prvním profesionálním rozhlasovým hlasatelem. Od 1. ledna 1925 byl definitivně angažován jako stálý hlasatel Radiojournalu.

Hlasatelství bylo zpočátku považováno za jakýsi druh novodobé recitace. Z tohoto důvodu hledal Radiojournal hlasatele (a také recitátora) především v řadách divadelních herců. Jednak proto, že měli školený hlas jak po stránce technické, tak umělecké, jednak také vzhledem k hereckým zkušenostem z práce s textem. Na cestu Adolfa Dobrovolného do Radiojournalu vzpomíná Miloš Čtrnáctý: „Ještě v roce 1923 převzala úkol hlasatelky naše úřednice sl. Emma Tučková. Jelikož jsem však chtěl zařazovat do programu též básnické recitace, ukázala se brzo potřeba opatřit si dobrého přednášeče. Obrátil jsem se na Svaz českého herectva, abych ukázal, že chceme spolupracovat s celou naší hereckou obcí, ač věděl jsem napřed, kdo mi bude jako nejlepší český recitátor doporučen. A to byla cesta Adolfa Dobrovolného do rozhlasu, který se mu pak stal druhým domovem. Dobrovolný se stal nejen skvělým tlumočnickem českého slova, ale i prvním miláčkem našeho rozhlasu.“

Monopol na povolování typů rozhlasových přijímačů a propůjčování koncesí k „přechovávání a užívání přijímačského aparátu“ mělo ministerstvo pošt a telegrafů.

Získat koncesi k poslechu ovšem nebyla nijak jednoduchá záležitost: „Žadatel musel podat žádost na předepsaném tiskopise, přiložit k ní domovský list a vysvědčení zachovalosti. Radiožurnál, u něhož se žádost podávala, připsal na ni, jaký typ přijímače bude žadatelé dodán, a postoupil ji se všemi doklady ministerstvu pošt a telegrafů. To zavedlo „kádrování“ uchazeče. Dalo prověřit jeho bezúhonnost a politickou příslušnost. To trvalo dva, tři měsíce. Pak koncesi udělili – nebo neudělili; to bylo tehdy, objevila-li se sebenepatrnější závada. Byly případy, že ministerstvo zrušilo už udělenou koncesi jen proto, že někdo koncesionáře udal pro nějaký nepatrný, často i vymyšlený přestupek.“

První koncese byla ministerstvem pošt a telegrafů propůjčena dne 5. září 1923 právnímu konsulentovi pražské obchodní a živnostenské komory JUDr. Josefu Lachoutovi z Řevnic u Prahy. Svým podpisem ji potvrdil, stejně jako šest dalších, sám ministr Alois Tučný. Do konce roku koncesi obdrželo 47 posluchačů.

Na udělení první koncese vzpomíná Blanka Bošková, dcera prvního koncesionáře JUDr. Josefa Lachouta: „Tatínek dostal koncesi na rozhlasový přijímač velmi zajímavým způsobem. Byl totiž velkým hvězdářem amatérem a na svém rodinném domku v Řevnicích, kde tehdy moji rodiče bydleli, si zřídil malou hvězdárnu s dalekohledem, fotografickým aparátem a slunečními hodiny.“

O koncesi na radiopřijímač požádal hlavně proto, aby mohl sledovat přesný čas z francouzské hvězdárny. Náš první radiopřijímač vypadal velmi zajímavě. Byla to taková menší skříňka spojená s velkou baterií, ty jsme měli dvě. Jedna se vždycky nabíjela u místního elektrikaře a na tu druhou se hrálo. Nad skříňkou stál amplion, který byl spojen s troubou. I v pozdější době, kdy byly přijímače už moderní, jsme používali v Řevnicích tento první radiopřijímač, protože poslech byl absolutně bez poruch a na ten aparát se chytla výborně každá cizina. Přes celou zahradu jsme měli nataženou anténu. V rohu zahrady stál vysoký sloup, prý byl zhotoven z nejvyššího smrku brdských lesů, a k tomuto sloupu byla anténa připevněna.

Na poslech koncertů, které tehdy byly vysílány, se shromažďovalo mnoho obyvatel Řevnic, samozřejmě s pohostěním. Radiopřijímač by možná byl k potřebě dodnes, nebýt toho, že v roce třicet šest náš domek v Řevnicích navštívili zloději, ukradli celý radiopřijímač a hodili ho do Berounky.“

Protože příjem z prodeje prvních koncesí zdaleka nestačil kryt provozní náklady, vypomáhala si společnost na základě povolení ministerstva obchodu také prodejem rozhlasového zařízení a vysíláním placené reklamy. Rozhlasové přijímače byly prodávány nejprve v provozních místnostech Radiojournalu na Národní třídě 26, později v prodejně ve Skořepce, kde byla též informační kancelář pro zájemce o radiofonii.

Doplňkový prodej rozhlasové techniky držel Radiojournal „nad vodou“, kryl ztráty z vysílání a prodej přijímačů získaných na úvěr de facto zabránil hrozící likvidaci rozhlasové společnosti. Hospodaření společnosti za rok 1923 skončilo deficitem 83 181 Kč.

Určitou překážkou k rychlému rozšíření rozhlasu, zejména na venkově, byla i počáteční nedůvěra lidí k novému vynálezu. Technik Karel Koniček ve svých vzpomínkách na počátky rozhlasového vysílání uvádí:

„Vzpomínám si, jak jsme stavěli stanici u nějakého statkáře v jedné obci na Olomoucku. Došlo tam málem ke vzbouření na vsi, naše počínání vzbudilo u místního obyvatelstva velkou nevoli. Jedna babka vykřikovala na nás: – Deť je to protivá páno Boho! Takový novote! Přenesó nám leda zkázo! Te dráte bodó chetav všeeke hrome! Ovizete, že z toho jedné vehoří celá dědina! – Nechtěla si dát říci, že to není žádný dáblův vynález na zkázu Hanáků, dívala se na mě stále nevráživě, ale večer ke statku přece jen přišla. A s ní půl vesnice. Míla Kočová zpívala ten večer Mařenku z Prodané nevěsty. Otevřeli jsme okna i dveře, aby bylo venku slyšet. Byl pěkný, klidný večer. Zástup před domkem ani nedutal, kolem dokola bylo ticho, že by bylo slyšet špendlík upadnout... Po vysílání se nikomu nechtělo domů. Vyhledal jsem nedůvěřivou babku a zeptal se jí, jak se jí to líbilo. – No, hrálo to moc hezky –, řekla, – ale já vám stěně nevěřím. Čert ví, co v tem vězijo za kozla–. Takových a podobných příhod zažili jsme v těch dobách dost.“

Po několika měsících vysílání byl Radiojournal nucen s příchodem špatného počasí první improvizované studio opustit. Stan sice chránil účinkující před deštěm a větrem, měl i elektrické osvětlení, ale nedal se vytápnout. Při náhlém ochlazení musili dokonce hudebníci použít rukavice. Proto se museli přestěhovat do sousedního dřevěného domku, který byl vybaven v té chvíli asi tím nejpotřebnějším – železnými kamny.

V těchto improvizovaných prostorách setrval Radiojournal až do 1. prosince 1924, kdy se vysílalo z kbelského „studia“ naposledy. Radiojournal se se svým prvním ateliérem rozloučil slavnostním večerem sonát. Pro studio byly totiž nalezeny nové prostory, a to v budově právě dostavěné Poštovní nákupny na tehdejší Fochově (dnešní Vinohradské) třídě č. 58. Odtud pak 2. prosince 1924 zahájil poprvé vysílání svého programu z Prahy, z prvního studia na Vinohradech.

Ale to už je zase jiná kapitola.

MgA. Jiří Hraše

Skandál Radiojournalu s cenzurou

Dne 23. března 1933 ozvalo se z pražské stanice toto hlášení: „*Praha, Bratislava, Košice a Moravská Ostrava. Nyní přednáška. Promluví univerzitní profesor doktor František Xaver Šalda, spisovatel: Něco o moderní kritice.*“⁽¹⁾ Přednáška o moderní kritice je jednou z pěti, označených v následném přetisku za původně rozhlasovou přednášku, a jedna ze tří, z nichž máme zachován zvukový záznam v rozhlasovém archivu. Z těch celkem pěti přednášek, vysílaných v době šéfování doc. (později profesora) dr. Otakara Matouška, mohli posluchači Šaldu slyšet v roce 1933 čtyřikrát a po čtvrtém vystoupení nastala tříletá cenzura před závěrečnou přednáškou k výročí K. H. Máchy v roce 1936. Tato čtvrtá přednáška byla také jubilejní, byla věnována padesátiletí Národního divadla a po jejím odvysílání napsal Šalda ostré a jednoznačné věty: „*Aby tedy bylo jasno pro příště: pánové, neobtěžujte se již ke mniě s žádostmi o přednášky; nalezli byste mé dveře zavřené.*“⁽²⁾ Stejně jako (rozšířený) text přednášky byla glosa o „umělé poruše“ s těmito slovy otištěna v Šaldově zápisníku. Z chronologie i z dalších materiálů je zřejmé, že tento skandál (Šalda by napsal škandál) má zjevnou příčinu, kterou můžeme pojmenovat kauzou Národní divadlo. Problém, který se za kauzou skrývá se jmenuje cenzura.

V rozhlasu to nebylo nic nového ani překvapujícího. Alespoň ne pro lidi rozhlasové, uvnitř instituce. V roce 1926 nastoupil Vladimír Šimáček v Brně do funkce režiséra. Jeho smlouva má hned dvě zvláštnosti pro dnešního čtenáře: zakotvuje režisérovi (!) samostatnou práci redakční, dramaturgickou a cenzurní. Podle znění smlouvy mu „*přináležejí iniciativní tvorba literárního programu rozhlasového z recitací, činoher, rozhlasových her, interview, reportáží atd., a to v programu hlavním i relacích, určených pro ženy, mládež, děti atd. Veškerý takto vymezený program cenzuruje dle směrnic, vydaných odbočce.*“⁽³⁾

Nezmínil jsem se o programu – v prvních týdnech byl velmi jednoduchý – klasická hudba vysílaná přímo ze studia a drobné zpravodajství. Až později se do programu začaly zařazovat přednášky, které se staly v meziválečném období nejrozšířenějším publicistickým žánrem. Na závěr mého vystoupení si vyslechneme krátkou ukázkou z rozhlasové přednášky 20. let... Jde také o jednu z nejstarších nahrávek, kterou má náš archiv k dispozici.

„Začínali jsme s prázdnými rukama, vzpomínal po letech Miloš Čtrnáctý, „nebylo žádné vysílací stanice, nebylo studií, nebylo právní úpravy vysílání. Ale věděli jsme, že rozhlas stane se jednou velmocí, že nadejde doba zápasu o vlny ve světovém prostoru a konečně, že před námi leží neurčitá doba počátečního vývoje a dětských nemocí nové, u nás neznámé instituce, a že bude u nás tím lépe, čím dříve ji budeme mít za sebou. To vše bylo příčinou, proč jsme se snažili urychlit jednání o rozhlas a dospět k pravidelnému vysílání...“

K praxi cenzury v rozhlasu existuje i podrobnější rozklad z roku 1931. Je adresován generálnímu řediteli švýcarských telegrafů v Bernu a zodpovídá jeho otázky (patrně je to nějaká anketa, související se švýcarským sídlem Mezinárodní rozhlasové unie). **Principy státní cenzury:** „*Censura nad placenými programy vysílanými naší rozhlasovou společností Radiojournal přísluší u nás ministerstvu vnitra stejně jako novinářská a vůbec tisková censura. Ministerstvo vnitra dává tuto censuru vykonávat policejními ředitelstvími v sídle jednotlivých rozhlasových stanic. Censura, kterou vykonává ministerstvo vnitra, resp. příslušná policejní ředitelství, omezuje se toliko na to, aby se do rozhlasu nedostalo nic, co odporuje zákonu, veřejnému řádu nebo dobrým mrávům.*“⁽⁴⁾ **Vnitřní cenzura:** „*Kromě toho je tu však třeba ještě cenzury, nebo spíše kontroly, event. redakce další, která by se starala o to, aby se do rozhlasu nedostávaly projevy nebo texty, kterými by se posluchači radia nebo jejich část cítila dotčena ve svých citech národnostních, event. náboženských nebo ve své příslušnosti politické nebo stavovské (profesionální). Je také třeba postarati se o to, aby do rozhlasu se nedostávaly texty, které odporují všeobecně uznávanému vkusu. Tutto druhcu, mnohem delikátnější a podrobnější cenzuru, resp. kontrolu provádí arcit sama rozhlasová společnost svými orgány.*“ **Provádění cenzury:** Je jednak preventivní na základě předložených textů, jednak následná na základě policejního poslechu. Předem se předkládá vše předem připravené a napsané. „*Kromě přednášek a proslavů o tématech uměleckých, vědeckých a sportovních, o kterých se předpokládá, že preventivní cenzury není zde třeba*“ a stačí kontrola následná (poslechem). Preventivní cenzuru dále nejsou podrobovány texty her, písní atd., které již byly vydány tiskem a tudíž cenzurovány, a samozřejmě ani řeči a proslavy improvizované „*jako např. řeči sportovních hlasatelů při sportovních reportážích*“. Není třeba cenzury u zpráv ČTK,

ani u lokálních zpráv a zpráv mimořádných, které připravuje rozhlasová společnost. Hlasatel bď nad souhlasem promluvy účinkujícího se zněním schváleného textu „*a jakmile by se účinkující osoba věčně odchytila od textu schváleného, má speaker povinnost vysílání ihned přerušit*.“ K dalším dotazům: „*Reklama, politická, volební ani náboženská propaganda se u nás nevysílá*.“ Společnost na tomto úzu nehodlá nic měnit, protože „*tento system uvaruje společnost před mnohou kolísí s materiální či ideální sférou zájmů posluchačstva*“, kterou by vyvolaly „*nekontrolované projevy nedostí uvážené nebo vysloveně tendenční*“. Rozklad posílal nepochybně dr. Šourek (koncept v češtině není podepsán) a zachycuje stav před novým jednáním na **policejním ředitelství** v Praze. 17. listopadu 1932 se podle zapsaného protokolu dohodli pp. Šourek, Kareš a Matoušek s vrchním policejním komisařem dr. Stanislavem Pavlíkem na „*způsobu předkládání částí vysílaných programů*“⁽⁶⁾. Společnost bude dodávat časopis Radiojournal a k některým částem programu, zejména přednáškám, které budou přicházeti pro cenzuru v úvahu, je povinna „*dodávati zvlášť sdělení o thematu a osobě přednášejícího tak, aby sdělením tím byl charakterisován směr přednášky*“. Nebude-li to zároveň s časopisem, pak co nejdříve, nejpozději 48 hodin před uskutečněním přednášky. „*Policejní ředitelství posoudí, které texty bude vyžadovati k cenzuře a krátkou cestou si je od společnosti Radiojournal vyžádá*.“ Radiojournal kromě toho sám od sebe „*bude-li mítí pochybnosti o vhodnosti některé části svého programu, vyžádá si od policejního ředitelství v tom směru bližších informací*.“ Společnost pak žádá „*v zájmu pružnosti své služby informační*“, aby aktualitu mohla vysílat i bez včasného (48 hodin) ohlášení. Je dán souhlas s podmínkou, že i v takovém případě si vyžádá souhlas krátkou cestou („*třebas telefonicky*“) před vysíláním.

Můžeme-li si v praxi představit podle vzpomínky Milošlava Dismana na přípravu Okének v roce 1938, nemusela probíhat nijak ostře. „*Politická censura textů, pokud byly, nebo natočených záznamů byla prováděna obvyklým tehdy způsobem, v choulostivějších případech si ji vyhražoval sám Dr. L. Šourek. V mnoha případech, v nichž šlo o přímo vysílané improvizované rozhovory nebo „Okénka“, zapojovaná přímo do vysílání z jiných pracovišť (např. z výstavy, ze stadionu aj.), kdy šlo o autentické prostředí (např. při slovenském „Okénku“, ze střídání Hradní stráže) nebo nebyl vůbec čas již dojet do hlavní budovy, třeba při přenosech ze letu aj. – běžely na mou osobní odpovědnost. Ke cti Dr. L. Šourka bych rád dodal, že mne „v tom“ nikdy nenechal, třebaže svým gentlemanským způsobem nezapomněl naznačit, že jsme mu (zvláště pak v pozdější spolupráci s Dr. Frantou Kocourkem) zvláštní pohodlí před nadřazenými místy nezpůsobili*.“⁽⁶⁾

Tahle mírná praxe cenzurní kontroly ovšem může souviset s povahou Okének, často spíše nepřímou a emocionálně působících. Může tu hrát roli i vlastní opatrnost (autocenzura) autorů. Může tu působit i „polehčující okolnost“, že Okénka byla zjevně v jistém smyslu „Hradním“ pořadem. Přísněji např. vypadá čísi(?) příkaz z 15. 7. 1936: „*Zařídte okamžitě cenzuru materiálu pro denní vysílání „Ranního kalendáře*“. (Provádět bude až na další pan Růt.)“⁽⁷⁾ Podepsána je šifra.

Zdá se, že je to reakce na upozornění následné cenzury, at číkoli. Podivné je, že se tak rezolutně týká pořadu, který nepředpokládá právě důvody k porušení pravidel. A osoba prozatímního cenzora nevypadá právě nebezpečně. Buď jak buď, cenzura fungovala. A nebyla to svéhlavá zvůle společnosti Radiojournal.

Že byly s naší praxí v rozhlase nesnáze, potvrzuje Václav Gutwirth, který už v roce 1930 kritizuje opatrnost a strach před ožehavými problémy politickými, kulturními a sociálními a dává za vzor diskuse před mikrofony v Anglii i v Německu. Gutwirth nebyl žádný laický kritik, byl to novinář a spisovatel, smluvní úředník Tiskového odboru presidia ministerského rady, spolupracovník sociální demokracie a jejích osvětových institucí, redaktor Dělnického rozhlasu, autor rozhlasových pásem a scén z her a také publicistických článků k sociální a rozhlasové problematice.⁽⁸⁾ „*Bylo by i v zájmu rozhlasu, kdyby od své neutrálnosti, která vede někdy k bezvýraznosti, přešel k životnějšímu zájmu o aktuality denního života. Často byly u nás projevovány stesky na tak zvanou radiocensuru. Ale chceme-li přejít k svobodnějšímu slovu a k diskusi o rozhlase u nás, musíme se přičinit i to, aby posluchači rozhlasu byli vychováni k vzájemné snášenlivosti. Není tu vinen snad jen Radiojournal. Připustme, že by dovolil volnější názor v rozhlase. Ihned by byl oheň na střeše, neboť svobodnější názor, projevový před mikrofonom ve studiu, by byl hned předmětem útoků v některém listě. Není vinen jen Radiojournal, ale jsou vinni také ti, kterým stačí volnější slovíčko v rozhlase, aby volali po ostřejší radiocenzuře v rozhlase. Úsilí o zmírnění radiocensury v rozhlase u nás bude potud bezvýsledné, pokud v řadě listů budou lidé, kterým slovíčko v rozhlase, které jim není zrovna příjemné do uší, bude signálem, aby volali po zostření censury. Chceme-li, aby v rozhlase vládla tolerance, která by umožnila výměnu názorů v rozhlase, oživení a aktualizování rozhlasu, je potřebí vychovat především posluchače k toleranci*.“⁽⁹⁾

Situace, která je pro nás dnes málo přehledná, nebyla zřejmě tenkrát jednoduchá. Doplácela na ni nepochybně přinejmenším bohatost a konkrétnost, jedním slovem kvalitá rozhlasového vysílání.

Prof. Weingart v knižním vydání svých přednášek v rozhlase (z let 1932–1933) poznamenává: „*Do textu byla pojata také ta místa, která jsem v rozhlase nemohl říci, buď pro nedostatek času nebo proto, že byla škrtnuta rozhlasovou cenzurou*.“⁽¹⁰⁾ Jeho poznámka v doslovu je nadobýčej věcná a smířlivá. Jaká by ostatně měla být, když možná nejen dnes, ale ani tenkrát nebylo snadné probrat se příčin a motivací, ale asi ani původců cenzurního škrtnu. Cenzura ve všech dobách vystupuje v cudné anonymitě.

A tak jsme se vrátili ke střetu F. X. Šaldy s rozhlasovou cenzurou. Událo se, jak řečeno, až za přednáškové éry Matouškovy. Předtím se u mikrofonu objevil Šalda zřejmě jen jednou v přímém vysílání, které probíhalo jako cizojazyčný přednáškový cyklus pro zahraničí v roce 1928 (na vlnách domácího vysílání: krátkovlnné vysílání do zahraničí ještě dalších osm let u nás neexistovalo). Pod označením „Zahraněční propagační rozhlas“ se v něm vystřídali členové vlády (Beneš, Spina, Hodža, Peroutka), osobnosti kulturní a vědecké (Šalda, Fischer, Brdlík, Mucha, Jiráek) a dále diplomati, poslanci,

redaktoři.¹¹⁾ Ve čtvrtek 9. února 1928 promluvil Šalda o obrození české kultury. To byla příležitost mimořádná, daná politicko-propagačním a reprezentačním charakterem celé akce. Teprve Matouškoví se podařilo prolomit nedůvěru intelektuální Prahy k rozhlasu a uvádět významné osobnosti v bohatém počtu a pravidelně. Nastoupil do funkce 1931, Šaldu získal 1933.

Postupně slyšeli posluchači přednášky: Něco o nové lyrice (17. 3.), Něco o moderní kritice (23. 3.), Karel Hynek Mácha a náš dnešek (1. 5.) a padesát let Národního divadla (18. 11.). Po ní nastal **rozchod** rozhlasu a univerzitního profesora. Podle polemické glosy v Šaldově zápisníku pro tuhle „neshodu“: „Byl jsem pozván, abych 18. listopadu večer mezi osmou a devátou promluvil do pražského rozhlasu radiového na téma: *Padesát let Národního divadla; Národní divadlo prý vyhradilo patnáctiminutovou přestávku v provedení „Libuše“ a té přestávky chtěl použít rozhlas k mé přednášce... Ale 18. listopadu přišla asi o třetí hodině slečna z rozhlasu, povědět mi, že Národní divadlo nezaručuje Radiu tu patnáctiminutovou pauzu, abych tedy přišel již dříve a přednesl svou přednášku na gramofonovou desku, a z té prý se to bude později reprodukovat do rozhlasu... Ale když přišlo k reprodukci z gramofonové desky, vyškrali tam v Radiu věty, které se jim zdály závadnými, spřeházeli text, řádili v mé přednášce zcela neslušně.“²⁾*

Těžko říci, zda Šaldu popudil víc vlastní zásah do textu nebo podfuk, s nímž na něj Radiojournal vyrukoval. Stejně těžko se domyslet, kdo tak pečoval o nedotknutelnost pověsti Národního divadla nedlouho předtím posvěceného postátněním. Povahu Šaldova vystoupení výstižně zachytil režisér Otomar Krejča: „V projevu k padesátému jubileu Národního divadla ukazuje F. X. Šalda, kam až je zavedla jeho reprezentační funkce, zdvojnásobná snahou přilákat diváka: jednak ke kvietistickému akademismu, ale hlavně k bulvární nabídce. Dnešní obecná situace je podobná, jenže bez akademismu, a navíc horší o šedesát let a nepřítomnost F. X. Šaldy.“¹²⁾ Tento smysl přednášky je průkazný, ale neznáme bohužel její přesné znění tak, jak je natočil Šalda ve studiu, neboť – nahrávka byla zcenzurována. Tenorem Šaldova nepochybně kritického zamýšlení byla nekompromisní slova: „Svobodný národ má mít svobodné umění, je si je přímo dlužen, jest to otázkou jeho cti! Úkol Národního divadla měl by být zcela prostý: dodávat dobré umění soudobé, opravdu dnešní, zrozené z potřeb dnešního člověka.“¹³⁾ V zachovaném záznamu jsou dále věty jako např.: „Se svými starými přísnými ideály, které se namnoze již vyžily, nedovede jaksí dnes nalézt Národní divadlo své místo v dnešní hluboké proměně umělecké i společenské. (...) Potřebovalo by nějakého nového Smetanu, který dovedl spojit silné, výrazné i novotářské umění s lidovostí v nejlepší, pravém slova smyslu. (...) K dovršení bídy obmezení subvencí státních nutí Národní divadlo k vydělávání peněz a tím zřejmě snižování úrovně, která jde až k soutěžení s divadly bulvárními.“¹³⁾

V témže prosincovém čísle Zápisníku, kde otiskuje Šalda zmíněnou poznámku o „umělé poruše“, je otiskeno také tištěné přepracování odpřednášeného jubilejního projevu („řekl jsem tam značně zkráceně asi to, co podávám v dnešním článku o divadelní kultuře Národního divadla“²⁾), které hned na začátku glosuje jubilejní

ohlasy: „...všem těm slavnostním projevům je podložena určitá direktiva. Jen ne nic kritického! Jen ne žádný „zlozvuk“, který by porušil slavnostní náladu! Nemůžeme dnes potřebovat nic jiného než jahodový krém!“¹⁴⁾ Možná, že to tak bylo s celou rozhlasovou cenzurou, že šlo právě o to, povolit podle možnosti jenom jahodové krémy. Chybí nám k orientaci necenzurované znění Šaldova prosloveného textu. V něm bylo cosi, co vzbuzovalo (odůvodněný? neodůvodněný?) strach do té míry, že Radiojournal řešil problém malým podvodem.

Díky popularitě Zápisníku byl to skutečně „škandál“. Ale nebyl jediný. Tak značka -ark (Artuš Černík?) píše o rok později v Činu: „Smutným myšlenkem censorů rozhlasu byl zásah do přednášky docenta Fischera, který zkomolený tvar odmítl předčítati. Censura se mylí v domněnce, že jenom bílé plochy novin mají výmluvnost. Posiuchači rozhlasu jsou k násilným pomlčkám také citliví a také jim dávají výklad.“¹⁵⁾ V témže roce 1934 zahájil ve vysílání Otakar Matoušek cyklus „Svět v přerodu“. Proti běžné praxi čtených přednášek vysílal tu živé besedy tří diskutérů k nejrůznějším tématům (vlastně v duchu doporučení Gutwirthova). Když se ve vzpomínce roku 1968 k cyklu vracel, řekl: „Všechny přednášky procházely cenzurou, tak já jsem si vymyslel, že udělám cyklus Svět v přerodu. Ten Svět v přerodu, to byl boj (poprvé!), boj o svobodu slova!“¹⁶⁾ Při téže příležitosti vyprávěl Matoušek, že rok po smrti T. G. Masaryka byla k výročí **zakázána** jedna z přednášek.

To už jsme ovšem v roce 1938, kde (jistě s rozdílem mezi jarem a podzimem!) nebyly jen „gentlemanské náznaky“, ale také nekompromisní zásahy. Česko-německo-židovský Pražák, herec českých a německých divadel a německý hlasatel Radiojournalu v podzimních událostech roku 1938, Petr Lotar, o tom píše v autobiografické knize „...domov můj“ (píše o sobě ve třetí osobě jako o Markovi):¹⁷⁾ „Marek četl toto oficiální prohlášení z Londýna: *Vláda Jeho Veličenstva se rozhodla vyslat do Československa jako zprostředkovatele lorda Waltra Runcimana, čímž vyšla vstříc přání česko-slovenské vlády. Každý v budově věděl, že poslední část věty je lež. Přesto se to muselo vysílat. Tak to vyžadovalo fair jednání vůči britským přátelům. Lord přijel a pobyl u presidenta republiky celé dvě hodiny. To Marek hlásil. Ale nehlásil už, že velevážený host pak stráví víkend a celý další týden výhradně na zámcích německé šlechty v sudetoněmeckém území. Z BBC slyšel, že se tam jeho lordstvo cítilo jako doma a že mezi golfem, lovem a whistem pokládalo za velmi důležité přijmout k obsáhlým rozhovorům Mr. Henleina, vůdce německý mluvícího obyvatelstva. Návrhy pana Henleina zněly naprosto rozumně“.*

Tu beznadějí potvrzuje Karel Čapek ve výkazu své podzimní aktivity roku 1938, v článku Jak to bylo.¹⁸⁾ Ale to je už za hranicí našeho pátrání; zde se cenzura setkává s politickou nedbalostí a s působením páté kolony v republice.

Odkazy a poznámky:

1. Ze zvukového záznamu přednášky, Fonotéka ČRo.
2. Umělá porucha v pražském rozhlasu. in Šaldův zápisník 6, 1933–1934, č. 3/4, prosinec 1933, s. 121–122.
3. Personální doklady Vladimíra Šimáčka, Archiv ČRo.